

„...Ezzel az emlékezetvesztéssel éljünk együtt?”

„Bizony barátaim: most aztán végképp nem lehet tudni, mit hoz a múlt!”¹

pártállami diktatúra lebontásának és a pangás időszakának legnyomasztóbb mulasztása, hogy a jogállamiság megteremtésekor minden morális, értékítéleti megfontolásnál, az anyagi igazságnál előrébb valóvá vált egy valamiféle tévesen értelmezett jogbiztonság, szemben a többi, a diktatúrák alól szabaduló, átalakuló társadalommal, mint például Csehország és Németország vagy éppen Lettország² rendszerváltó gyakorlatával és elveivel. Az elmúlt két évtizedben nem teljesedett be a történelmi igazságszolgáltatás, ezért az elmúlt két évtized nem hozta el a magyar társadalom számára az önvizsgálat azon esélyét, amely egy morális újrakezdéshez, megtisztuláshoz, egy valódi rendszerváltáshoz szükséges. A kommunista rendszer majd fél évszázada ma is úgy áll előttünk, mintha annak bűneit valamiféle felettünk álló hatalom követte volna el, mintha nélkülünk történt volna meg mindaz, amely az egész nemzet erkölcsi, fizikai és anyagi megnyomorodásához vezetett. Mintha az életünkbe történő radikális és traumatikus beavatkozások, az emberi jogainkba, méltóságunkba, anyagi javainkba, hitünkbe, történelmünkbe és hagyományainkba gázolás egy külső erő bűne lett volna. Mintha mindennek nem volnának néven nevezhető felelősei. „A semmisségi törvények, a sortűzpercek, a kárpótlás és az átvilágítás szabályozása is azt mutatja [...], hogy a demokratikus Magyar Köztársaság nem orvosolta megfelelően a kommunista rendszer által okozott sérelmeket: a törvényhozás nem tett meg mindent a múlt rendezése érdekében, az ellentmondásos megoldások megghiúsították a társadalmi katarzist, és így a magyar politikai közösség sem képes helyesen megítélni a kommunista múlt rémtetteit.”³

Az átalakuló társadalmakban az azt vezénylő vezető rétegeknek, így a magyar átalakulást irányító szűk politikai elitnek – s itt most természetesen nem a pártállami vezetőkre, hanem az ellenzék különböző irányzatainak képviselőire gondolunk – fel kellett volna ismernie, hogy a múlt bűneit hivatott, üldözni és büntetni *versus* megbocsátani és elfeledni megoldások mindegyike, a forradalmi leszámolások hiánya miatt, súlyos konfliktusokat és problémákat vet fel, de még ennél is súlyosabb zavarokat okoz a nem üldözni és nem büntetni, a nem megbocsátani és nem feledni megoldás.⁴ Ez a döntésképtelenség vagy éppen a döntési készség hiánya ugyanis azt jelentette, hogy az állam nem tett eleget azon kötelezettségének, amelyet az átmeneti korok igazságszolgáltatására ró a történelem mind az áldozatok, mind az egész nemzet tekintetében. Az államnak ugyanis a fenti két elv valamelyike alapján üldöznie és büntetnie kell a jogállami normák szerinti visszaélések elkövetőit, az áldozatok számára biztosítania kell az igazság megismerésének jogát és lehetőségét, amely egyúttal annak nyilvánosságra hozását, ha úgy tetszik, a társadalommal való közlését is jelentené, s az anyagi kárpótláson túl, nyilvánosan és hivatalosan is el kell ismernie az áldozatvállalások értékét és emberi méltóságukat. Ez a folyamat vezethet el a kétezer éves keresztény európai hagyományoknak megfelelő megbocsátáshoz s ahhoz, hogy az organikus történelmünknek és az általánosan elfogadott értékrendeknek megfelelő rendszer alakulhasson ki az új magyar társadalomban. A sokakban munkáló indulatokat, a mulasztás érzését és a – ma is még

hiábavalónak tűnő – óhajt Nagy Gáspár a kétezres évek elején így fogalmazta meg: „Reménykedjünk: egyszer valóban mégiscsak lesz egy tisztességes törvény. Ebben a *következők nélkül* mondott országban. Nem maszatolás, kivételezés, elkenés. Mi pedig végre – Máraival szólva – *elfelejtjük azokat is, akiknek egykor meg akartunk bocsátani.*”⁵

Az átalakuló Magyarország mindezen követelményeknek és elvárásoknak nem vagy csak csekély mértékben felelt meg, s talán a legszembetűnőbb, de bizonyosan az egyik legirritálóbb területe ennek a mulasztásnak az állambiztonsági szervezetek hagyatékának, ideértve az ügynökkérdésnek a kezelése. Két évtizeddel az átalakulást követően talán túlzottan durvának hathat a kijelentés – amelyet érzéseink halványulása tovább erősít –: a Kádár-rendszer valójában rendőrállam volt, amely erőszakszervezetein keresztül a társadalom teljes és totális ellenőrzésére és befolyásolására törekedett, s bár a diktatúra a felbomlás pillanatáig folyamatosan puhult, a négy évtized alatt beszervezett 200 000 fős ügynöki és a rendőri apparátus az utolsó pillanatig szerkezetében és számában nem változott, azaz a rendszer lényege bármilyen látszatengedmények dacára alapjaiban és lényegi természetét illetően az utolsó pillanatig állandó maradt. S mindeközben alig tudunk valamit arról a kommunista diktatúra lényegét meghatározó politikai rendőrségről, az egész társadalmat átszövő hálózatról – azaz a múltunkat alig ismerjük –, amelynek meghatározó szerepe volt a pártállami rendszer fenntartásában, s amelyek folyamatosan az alkotmányosság és az emberi jogok semmibevitelével működtek, a párt teljes ellenőrzése és folyamatos irányítása alatt. A magyar állam és annak mindenkori kormányainak mulasztása e terén azért is különösen látványos, hiszen valamennyi volt kelet-európai szocialista ország meg tudta oldani ezt a feladatot, és nem egységes, de valamilyen érdemi megoldást talált a problémára.

Ha kívülállóként vizsgáljuk a kérdést, mint ahogyan ezt nem tudjuk megtenni, azzal kell szembesülnünk, hogy az átalakulás utáni üldözni és büntetni versus megbocsátani és elfelejteni kérdésre olyan válasz született, mintha azt nem egy új, a bűnökben vétkes, a tisztázás szándékában élen járó politikai elit, hanem a korábbi hatalom birtokosai, a kommunista párt vagy annak utódai fogalmazták volna meg. A politikai rendőrség irataiba történő betekintés, azok nyilvánossága még ma is értelmetlenül és érthetetlenül korlátozott, így a megismerés, a múltunkkal történő szembenézés, az ezt követő igazságtétel még ma is kezdetleges fokon áll, jótékony homályban tartva a jelen, egy szabad magyar társadalom kialakulásával szemben ható események motivációit. Bár a választásokat követő valamennyi kormány foglalkozott az átvilágítás kérdésével, azaz az állambiztonsági szervek hagyatékának feldolgozásával, érdemi, az átalakulásból fakadó kötelező feladat ellátását szolgáló, azaz az áldozatoknak minden szempontból, így az információs önrendelkezési jog gyakorlását is biztosító megoldást nem adott, az idő múlásával pedig bármely megoldás hatása jelentősen veszít erejéből. A „múlt feltárására hivatott intézményeket és ezek jogi háttérét úgy konstruálták meg, hogy a lehető legnagyobb mértékben akadályozzák a pártállammal történő szembenézését. Ebből következően a pártállam felelősei hallani sem akarnak arról, hogy milyen rendszert tartottak fenn.”⁶ A múlt feltárásának történelmi szüksége és emberi elvárással szemben sajnálatosan olyan alkotmányjogi kánon alakult ki az Alkotmánybíróság, egyes köztársasági elnökök és adatvédelmi biztos álláspontja alapján, amely főszabály szerint az ügynökök, azaz a diktatúrában a jogállamiság és a természetjogi igazságosság elvei szerint bűnöket elkövetők számára garantálja a titkuk megőrzéséhez való jogot, kivételessé téve az adatok nyilvánosságának lehetőségét. Az országgyűlés által a kilencvenes években megalkotott törvény alapján

bárkit ügynökké nyilvánítani a nyilvánosság előtt csak a beszerzési nyilatkozat (B-dosszié), a jelentései (M-dosszié) és a hálózati nyilvántartást tanúsító 6-os karton együttállása esetén lehetett. E három irat együttes fellelése azonban, figyelemmel az iratmegsemmisítésekre, az utódszervezetek iratátadási gyakorlatára, szinte elképzelhetetlen. A 2003. évi III. törvény⁷ az aláírt nyilatkozat meglétéhez kötötte a hálózati személlyé nyilvánítást. Tekintettel azonban arra, hogy a beszerzésnek, az ügynökké válásnak nem volt szükségszerű feltétele a nyilatkozat aláírása, mintha a jogalkotók tudatosan törekedtek volna olyan szabályok alkotására, amelyek alapján szinte senkit sem lehet a nyilvánosság elé idézni múltbeli tevékenységéért. Az anonimizálás pedig sajnálatosan a történelmi összefüggések felismerésétől foszthatja meg a társadalmat, hiszen történelmünk az egyes emberek személyes történelme.⁸ Ismét Nagy Gáspárhoz fordulva, a költő feladatát az átalakulás korában ekképpen határozta meg: „Kötelessége viszont, hogy arról a korszakról, amelyben él, biztos, lényeglátó tudása legyen, és lehetőleg saját véleménye. [...] Tudnia, érzékelnie kell tehát a szándékos és durva hamisításokat, valamint a 'finom' s épp ezért oly alattomos ferdítéseket is. Fel kell fejtenie azt a hálót, amelyet egy nemzet memóriájára próbáltak ráfonni. Így reménye lehet arra, hogy összefüggésében lássa azt a zajtalan vagy agresszívan csörömpölő mechanizmust, amely ezt a kihagyásos emlékezést az emberi agyokban működtette vagy éppen siettette, szándékolta volna a közös agyérelmeszesedést. A költőnek a történelmi tudatzavar leküzdésében, gyógyításában lehet dolga.”⁹

Az intézményesített felejtés és felejtetés – amelynek szerves tartozéka az ügynökkérdés illetően történő kezelése is – nyilvánvalóan ellentétes az átalakulásnak az állammal szemben támasztott feladataival és kötelezettségeivel, s ahogyan arra korábban utaltunk, szembemegy a régióban kialakult általános gyakorlattal is. Mert bár a jogbiztonságból és jogfolytonosságból esetlegesen levezethető a kommunista rendszerben elkövetett bűnök alóli, a tételes büntetőjogi következményektől történő mentesítés – ide nem értve a háborús és emberiség elleni bűncselekményeket –, de az bizonyosan nem, hogy a jogállam ezekkel a személyekkel, cselekedetekkel morális és jogi közösséget vállaljon az egyéni és a közösségi megismerés és emlékezés lehetetlenné tételével, fenntartsa és tovább éltesse ezt a jogsértő állapotot. Ezzel az állam ugyanis elkeni, semmissé teszi a régi egypárti diktatúra és az új demokratikus parlamentarizmus közötti alapvető morális különbséget, lezáratlanul hagyja az átalakulás folyamatát, felborítja a nemzet és az egyén értékítéleti rendszerét, elveszi a tájékozódáshoz szükséges kapaszkodókat, súlyosan sértve az átalakulás egyébiránt tényleges és valós eredményeit is.

Ezek a mulasztások sokkal érzékenyebben érintik azokat a személyeket, akik erkölcsi kiállásukkal, magatartásukkal, ellenzéki tevékenységükkel aktív és meghatározó szereplői voltak a kommunista diktatúrával szembeni harcnak, akik emiatt sorozatos retorziókat viseltek el, hátrányos megkülönböztetésben volt részük, anyagi és egzisztenciális problémákkal néztek szembe, folyamatos megfigyelés és zaklatás alatt álltak, akiknek megsértették emberi méltóságát, szuverenitását, lábbal tiporták legalapvetőbb emberi jogait. Számukra az átalakulás a teljes anyagi és erkölcsi rehabilitáció lehetőségének ígértét hordozta, ahogyan az valóságosan az állam és az átalakulás igazságszolgáltatásának kötelezettsége is lett volna. Sokuk számára ez – hiszem, nem az anyagi előnyök beteljesülését, sokkal inkább – azt az erkölcsi elégtételt biztosította volna, amely az emberi és morális teljesítményük előtti adózást jelenthette, ideértve hangsúlyosan, mindezen tények széles nyilvánosságra hozását. Az állam e jogi-politikai mu-

lasztása, a múlt feltárásának, tisztázásának hiánya talán legpontosabb irodalmi megfogalmazását Nagy Gáspár 1998-as kötetében napvilágot látott *Magyar abszurd* című verse adja:

(1)
Nálunk
– két vállrándítás között –
történelmileg úgy alakult
hogy a hóbérok
a vérbírák
a sortűz vezénylők
a szadista államvédelmisk
a legfőbb ügynökök
és a megszarolt kis besúgók
sem tudnak (képtelenek)
megbocsátani (FÜGGÖNY)

(2)
Ezért aztán
csak
el-te-met-ni
az áldozatokat
már nagyon kevés
de
né-ven ne-vez-ni
a gyilkosokat
(etcetera)
még mindig túl sok
azoknak
akik... (FÜGGÖNY)

(3)
Csendes???
Újra csendes!!! (ÚJRA FÜGGÖNY)

Ahhoz, hogy Nagy Gáspárnak az e kérdésben elfoglalt véleményét, tettének mozgatórugóit megérthessük és azonosíthassuk, legalább vázlatosan meg kell ismerjük költői és közéleti tevékenységének azon legfontosabb mozzanatait, amelyek a kádári diktatúra elleni, a múlt bűneinek feltárását és a bűnösök néven nevezését szolgálta, a fent már idézett költői hitvallás szellemében. Nemzeti radikális ellenzéki tevékenységének legtömörebb összefoglalását éppen ő maga adta egy írásában: „Röviden: „belső, *ellenséges ellenzéki*” bűneim. A lengyel események itthoni visszhangja, a Szolidaritás létrejötte (1981); az első bátor fellépésű írószövetségi közgyűlés 1956 óta éppen a lengyel hadiállapot bevezetésének napjaiban, alaposan kicserélődő választmány, új vezetésű elnökség, ahol legfiatalabbként az egyik titkárrá választanak, a József Attila Körrel és a vidéki író-

csoporthoz tartom a kapcsolatot (1981. december); 1982. novembere: a 80 esztendőes Illyés Gyulát köszönti a *Tiszatáj*, a kész, imprimatúra utáni számot fölkéretik az amúgy nem létező „cenzúra-osztályra”, s kivetetik a *Három megjegyzés: egy válasz* című versemet, mert abban az *Egy mondat*ot merészelem említeni (...); Duray–Csoóri-ügy, Hajdu János Csoóri Sándort támadó, megrendelt, gyalázatos cikke az *ÉS*-ben, a méltó válaszok lehetetlensége, írószövetségi megosztottság, elkésztő gyávaság... (1983); *Mozgó Világ*-ügy, a lap beszüntetése, tiltakozások; ugyancsak akkor Új Symposion körüli retorziók, gyér tiltakozások (1983); az ún. „Tizenkilencek” beadványa az MSZMP főtítkárához (1984); az *Új Forrás*-ügy, ahol a Nagy Imre-versem (*Öröknyár: elmúltam 9 éves*) közlése miatt kitör a botrány, és a véletlen Sáránci József szerkesztőt (talán mert párttag?!), bűnbakként menesztik (1984. október); majd mindezt az írószövetségi titkári posztomról való eltávolítás több hónapos procedúrája következik (1985. március közepéig zajlik); még az *Új Forrás*-botrány után, 1984 novemberében a Magvető igazgatója, Kardos György azonnal szerződést bont velem, s néhány évre jegelik a megjelenés előtt álló verseskönyvemet [...]; később a clevelandi emigrációs József Attila-díj (1985); Lakitelek, 1985. október 22. Antológia-est, melyet Lezsák Sándor szervez 14 költő (Istenem, akkor még él Szécsi Margitka, Ratkó Jóska, Baka Pista) és néhány képzőművész részvételével, verseket mondunk, emlékezünk a zsúfolásig megtelt művelődési házban, a síron túlról, a költő felejthetetlen hangján velünk van az *Egy mondat* is (...); aztán a legnagyobb, régtől készült leszámolás következik: a *Tiszatáj* betiltása, több más vétek mellett főben járó bűnnek *A fiú naplójából* című versem közlését ítélik, a három párttag szerkesztő Vörös László, Annus József, Olasz Sándor azonnali távozásra kényszerül (1986 június végén), szolidáris aláírásgyűjtések, tiltakozások, írószövetségi viták, purparlék (kb. 130-an írtak alá a lap szerkesztői mellett!) [...] a még 1979-ben Illyés Gyula által is kezdeményezett Bethlen Gábor Alapítvány szervezése, gyanakvások, tiltások közepette, végül is hat év után 1985 nyarán engedélyezik; az 1986. novemberi viharos írószövetségi közgyűlés, emlékeztető felszólalások, Csúrkáé, Csoórié, Albert Gáboré, Eörsié, Mézőly Miklósa, Sánta Ferencé és másoké (magam is „gyűjtök egy szál gyertyát” advent első vasárnapján), de a közgyűlésről sokáig csak szamizdatban olvashatunk hiteles beszámolókat, ellenlépések, durva fenyegetőzések, írószövetségi kilép(tet)ések stb...; a fájdalmas monori kudarc után Csoóri Sándor javaslatára a korábbi szervezésekben és házigazdaszerepben is jeleskedő Lezsák Sándor lakiteleki házában udvarán gyűlik egybe az a csaknem 200 fős tanácskozás, *országgyűlés ponyva alatt* (Csoóri Sándor találó megfogalmazása) – amely végül is ott megalakítja a Demokrata Fórumot 1987. szeptember 27-én; 1988 májusa: első engedélyezett nyugati utam, az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem meghívására eljutok Franciaországba; 1988. június 16. a fűvel-gazzal benőtt 301-es parcellában a TIB-esek kérésére két elhíresült, betiltott '56-os versemet mondom el... délután már tüntetés, Kádár és Grósz rendőrei igazi ávós brutalitással dolgoznak a Belvárosban...; a hónap végén hatalmas tüntetés a Hősök terén a romániai falurombolás ellen; meghívás Amerikába a Magyar Baráti Közösség ITT-OTT konferenciájára, 1988 augusztusában, a derék elhárítók (parancsra!) először még leszednek a repülőről, majd mégis kiengednek, meghívóim a Külügyminisztériumnál tiltakoznak, november elején már egy érezhetően szabadabb, de idegesebb országba jöttem vissza (nem véletlenül mondtam, és írtam is egyik nyugati előadásom szövegébe: „napról napra érezhető, mintha már nem volnának elvtársai a helyzetnek”), 1988. november 2-án

(Illyés Gyula születésnapján) elindult a régtől várt, sokáig késleltetett első független folyóirat, a *Hitel*; a második lakiteleki találkozóról még szeptemberben Amerikában olvastam a naprakész híreket; felgyorsulnak az események, egyre másra szaporodnak a Jurta színházbeli MDF-es szervezésű rendezvények; tiltakozások a bős-nagymarosi vízlépcső terve ellen; 1989 elején Pozsgay Imre bátor meghatározása '56-ról, hogy ti. népfelkelés volt, adja meg az alaphangot, akkor már nyilvánvaló, hogy Nagy Imrét és mártírtársait méltó módon... *el kell majd temetni*, amikor néhány éve, nagy botrányok közt leírtam ezt az óhajt, nem gondoltam, hogy ilyen gyorsan valóra válhat, aztán elérkezett 1989. június 16-a, a felejthetetlen nap, egy éve még gumibotoztak s körbefogták a lovas rendőrök a temetőt... most az volt s lett az egyetlen rehabilitációm, hogy a Magyar Írószövetség nevében Cseres Tibor elnökkel együtt én tehettem oda koszorúmat, s hajthattam fejet a Hősök terén felállított koporsók előtt; majd ott lehettem a rendbe tett 301-es parcellában is, nézhettem a megrendült, végtisztességet tevő magyar népet, a Nyugatról először visszajött hajdani disszidenseket, akik testükre csavarva vitték ki a lyukas, címer nélküli zászlót, és most könnyezve visszahozták... Íme ezek voltak a főbb csomópontok, termelődtek (és semmisülhettek meg talán 1990-ben) a jelentések..."¹⁰ Nagy Gáspár diktatúrabeli értékelése viszonylag gyorsan megszületett a hetvenes évek közepén, s mintegy megelőlegezte a későbbi radikális ellenzéki pályafutását: a „BRFK III/III osztály adatai szerint alaposan gyanúsítható ellenséges írói tevékenység kifejtésével, antimarxista nézetek terjesztésével, ellenséges célzatú illegális csoportok létrehozásával. Tevékenysége népköztársaságunk államrendje ellen irányul, elsősorban ideológiai és kulturális területen a fellázító politikában nyilvánul meg.”¹¹

Nagy Gáspár mint „ellenséges ellenzéki”-nek az átalakulást követő gondolatvilágában nem véletlenül kapott tehát olyan fontos helyet a történelmi igazságszolgáltatás, nem véletlenül foglalkozott ezzel a kérdéssel oly sokat, s fogalmazta meg a fenti jogi megközelítések morális eredőjét költőként, íróként, s fejezte ki elégedetlenségét és hiányérzetét: „Aztán eltelt 12 év, átléptünk az új évezredbe, és csaknem ugyanott toporgunk, mint 1990 előtt.”¹²

Nagy Gáspár a kilencvenes évek közepe óta, folyamatosan és fokozatosan foglalkozott a róla készült állambiztonsági-ügynöki jelentések megismerésével, rendszeresen gyűjtötte a róla szóló iratokat, ahogyan lehetőség nyílt azok részleges megismerésére, azonnal jelentkezett a Történelmi Hivatalnál, mondván, „nehogy azt higgyék, nem érdekes már a múlt”.¹³ Érdeklődését először elutasították, azt a választ kapva, hogy nincs róla anyag! Később azonban vontatottan megindult az iratfolyam, s mind gyorsabban és egyre nagyobb tömegben kapta kézhez azokat, végül is több mint félezer oldalnyi dokumentumot. Ezekből derült fény arra, hogy közel húsz évig tartotta a politikai rendőrség megfigyelés alatt, 1970-ben már Szombathelyen készültek az első jelentések, egészen 1989-ig: „Számon tartották irodalmi próbálkozásaimat, baráti kapcsolataimat, szerelmeimet, levelezésemet, erdélyi utazásaimat.”¹⁴ Érdemes felhívni a figyelmet arra – s csak „dicsérni” lehet a kádári erőszakszervezet hatékony felderítő munkáját –, hogy Nagy Gáspár milyen hamar fennakadt a belügy társadalmat átszövő hálóján, s hogy a hetvenes évek elejétől már „önálló ügynöke”, hovatovább ügynökei voltak. „Akik a birtokomban levő (hivatalosan is a tulajdonomba került III/III-as) iratokban a volt szocialista diktatúra *nem jogállami* képviselőjeként szerepelnek (állambiztonsági legfőbb emberek, megyei állambiztonsági kapitányok, rendőrtisztek, operatív tisztek, értékelő tisztek, vala-

mint titkos megbízottak [tmb.], titkos munkatársak és a beszervezett és jelentést is adó talán szánandó? – ügynökök) névvel (gépirással, sokszor kézalírással is!) – számomra holt lelkek. Még akkor is, ha élnek. Könyvespolcom alján egy urnához hasonló papírdobozban várakoznak. Mire is? Talán a feltámadásra... Vagy bocsánatkérés nélkül is keresztényi bocsánatunkra.”¹⁵

Jól látható, hogyan munkált benne az a természetes vágy, hogy megismerhesse saját múltját, jogot formáljon arra, hogy szembe nézhessen azokkal, akik tudtán kívül, így vagy úgy, de befolyásolták életét, hatottak sorsának alakulására. Nem a bosszúállás szándékával, de a megismerés, a feldolgozás, majd a keresztényi megbocsátás reményében. „Szerintem az ügynökök nevét mindenfajta szégyenkezés nélkül közzé kellene tenni. És ők majd – ha fontosnak tartják – elmondhatják, hogy mit miért tettek, esetleg hogyan zsarolták, szorították sarokba őket. Csak ezután jöhet a megbocsátás. Szörnyű, hogy úgy lépünk át a következő évezredbe, hogy nem látunk tisztán.”¹⁶ Számára mindvégig fontos volt, fontos lett volna az ügyek tisztázása, a tisztánlátás. S bár kísérő ügynökeit holt lelkeknek tartotta, arról azért sohasem tett le, hogy megismerhesse személyüket. Pontosabban szólva, ügynökeit vagy azok többségét a jelentésekből pontosan azonosította, azaz tudta, hogy kik jelentettek róla évtizedeken keresztül. De ennek *hivatalos* megerősítését kérte, azt, hogy az erre hivatott szervezet, a szabad magyar demokratikus köztársaság *hivatalosan* közölje vele e személyek nevét, azaz az állam tisztségviselői fedjék fel ügynökei kilétét, éles cezúrát húzva a múlt és az új rendszer között, megindítva és törvényesen lehetővé téve a múlt tisztázásának folyamatát. A Történeti Levéltárnak 2004-ben írott kérelmében kifejezetten kérte, hogy a rendelkezésére bocsátott iratokból, jelentésekből kigyűjtött ügynökeit¹⁷ a Levéltár azonosítsa be – az általa azonosított személyek nevét *segítségül* oda is írta kérelmébe –, és a valós személyekről adjon részére tájékoztatást: „Alulírott, Nagy Gáspár költő, szerkesztő azzal a kéréssel fordulok Önökhöz illetve a Levéltárhoz, hogy a rendelkezésükre álló iratok és adatok alapján végezzék el azon személyek (tmb. ügynök, hírforrás) azonosítását, akik mintegy két évtizeden keresztül megfigyeléssel foglalkoztak, rólam jelentéseket írtak. [...] Nos, én a törvény adta jogaimmal élve, a fedőnév mögötti igazi neveket szeretném tudni. Mert nem akarnék – még gondolatban sem – valakit alaptalanul gyanúsítani, vagy iránta rossz érzéseket táplálni. Azt hiszem, erre a nem kívánt tudásra lelki békénk miatt is szükség van.”¹⁸ Nagy Gáspár motivációja egyértelmű, a megismerés szándékát nem a bosszú motiválta, önmaga lelki egyensúlyának helyreállítása miatt igényelte a tisztánlátást, s annak a vágya, hogy a tisztázás folyamata ezzel a hivatalos, szimbolikus aktussal is megindulhasson. Levelének utolsó mondata is ezt erősíti: „Előre is nagyon megköszönöm fáradozásukat. Őszintén remélem, hogy kérésem teljesíthető lesz, ami bizony ennyi év után nagy megnyugvás lenne számomra.”¹⁹

Bár egyes ügynökök esetében a 6-os kartonokat rendelkezésére bocsátották, ez a megoldás azonban nem elégíthette ki várakozását, nem felelt meg annak a gesztusnak, amely az ügynökök személyazonosságának felfedését jelentette volna, hivatalos és nyilvános formában. S nemcsak hogy ezt nem kaphatta meg, de a közélet egyes eseményei éppen ellentétes, mintegy a kádári rendszer restaurációjának irányában zajlottak. Ezért váltott ki nála heves indulatokat Salgó László országos rendőr-főkapitányi kinevezése,²⁰ hiszen az állampárt hajdani, az ellenzékieket figyelő, azokról jelentő, a nemzeti radikális ellenzékkel szembeni retorziókban fontos szerepet játszó rendőr-

tiszt lépett a parlamenti demokrácia első számú rendőri vezetőjének tisztségébe, amelyet Nagy Gáspár és sokan mások is nyílt provokációnak tartottak: „Mert az *ügy tisztázása*, úgy látszik, hogy az új országos főkapitánynak nem olyan fontos. [...] De akik a *Heti Válasz* cikke és a Történeti Hivatal hiteles (lepecsételt és *minősítés törölve!* jelzésű) dokumentumai szerint Salgó László egykori szegedi r. százados által is készített, kiértékelte és a megfelelő helyekre továbbított *információs jelentésekben* szerepelnek, azoknak még fontos lehet.”²¹

A nyilvánosság biztosításának sikertelen próbálkozásait követően és egy múlt tisztázás lehetőségét magában hordozó jogszabályi rendezés reménytelenségében szánhatta rá magát Nagy Gáspár, hogy amennyi információ a rendelkezésére áll, a maga módján, a törvényi szabályokat betartva, de megteremtse az ügynökkérdés nyilvánosságát, legalábbis annyit, amennyi tőle telt. „Mivel hajlamos vagyok a felejtésre, tegnap fölírtam egy papírlapra: *A múlt még nem akar elmúlni, de a jövő már alighanem...!* És előjáróban még annyit: aki itt beszél, az egy hajdani „belső ellenzéki”-nek, vagy még szebben írva, mondva „ellenséges ellenzéki”-nek, továbbá még „F” (figyelő)-dossziésnak minősített-bélyegzett magyar állampolgár. És tele a szíve megbocsátással... Most épp ezért nehéz a lelke, mert még nem találta meg a megbocsátás méltó alkalmait, de úgy gondolja, hogy ennek az irathalmaznak az üzenete nem csak az ő tulajdona, nem csak az ő felejtető magántörténelme. Nem csak reá tartozik! De mintha a saját bűnei alatt roskadozna, holott nem így van. Akkor meg azt a két évtizedes szégyent cipeli, hogy ez a gyalázat megtörténhetett vele. A hazájában, mert oly korban élt... ő is: aktába írták, miről mit gondolt, netán álmódott... És ha nem jegyzi le most gyorsan mindezeket, nem tudja, milyenben fog élni (még egy keveset...). Ebben a különös jelekkel érkező új században. Igen: mert 'a múlt valóban itt kísért: el sem múlt'.”²² A 2002 júniusára keltezett „*Nem tudni, mit hoz a múlt*” című írásában a jelentéseket kapó legfelsőbb politikai vezetéstől, az állambiztonsági szervek hierarchiájának csúcsán állókon keresztül, akkurátusan sorba véve a megyéket, megnevezte az ügynökhálózatot mozgató rendőri vezetőket és a hozzájuk kapcsolódó ügynököket, esetükben a valós személyazonosságot a jogszabályi lehetőség miatt fel nem fedve.

Az átalakulás nem fejeződött be. S mindaddig, amíg teljes körűen meg nem ismerhetjük a rendszer működését garantáló politikai rendőrség tevékenységének legapróbb részleteit, az abban dolgozó irányítók és vezetők, a hálózatot működtetők személyét, ideértve a rendszerrel bármely okból – meggyőződésből vagy kényszerből – együttműködő ügynököket és megbízottakat, amíg tehát néven nem nevezük őket, és meg nem nyílnak a Levéltár kapui, fel nem számoljuk a nyilvánosság és a teljes átláthatóság indokolatlan korlátait, addig a múltunk mint egy megválaszolatlan kérdés itt fog közöttünk kísértetni. „Így, ezzel az emlékezetvesztéssel élünk együtt? Azt hiszem, az írók számára különösen embertelen aszkézis: lemondani történelmünk bizonyítható sebeiről.”²³ A történelem újra és újra elénk fogja lökni ezt a megoldatlan kérdést, s ha ma nem oldjuk meg azt, unokáink történelemkönyve már nemzedékünk újbóli zsákutcába fordulásáról fog szólni, az új rendszer ugyanis nem foganhat mulasztásokban és elhallgatásokban. Meg kellene hallanunk az egyetemi kirúgással, majd börtönnel büntetett német polgári jogi aktivista Roland Jahn közelmúltban elhangzott szavait, aki ma az egykori kelet-német állambiztonsági minisztérium, a Stasi iratait kezelő szövetségi hivatal vezetője: A múlt feldolgozásának a társadalomban kell végbemennie, a párbeszédet az egykori

tettekkel a társadalom keretei között kell megszervezni. Az általa vezetett intézményben azonban nem lehet szó megbékélésről, hiszen azokat az embereket kell megnyernie, akiket annak idején megsértettek alapvető jogaik gyakorlásában, és akiknek sebei még ma is nyitottak. A kérdés megoldásának keresését pedig még ma sem szabad feladni. Jahn 47 korábbi Stasi alkalmazottat kíván egyébiránt meneszteni, akik ma is a hivatalban dolgoznak.²⁴

Szinte érthetetlen, hogy hazánkban az igazságtételnek – büntetni és megbocsátani – ez a politikai-jogi, közéleti, etikai és morális, néplélektani és teológiai szükségszerűsége hogyan maradhatott beteljesületlenül. A rendszerváltás lezáratlan. S ha már húsz év múltával a jogi igazságtétel nem is lehetséges, a tömeges büntető perek ma már légüres térben zajlanának, egy morális, erkölcsi igazságszolgáltatás még most sem tekinthető elkésettnek. A jogállamiság nemcsak a jogbiztonságot követeli meg – azt, hogy a rendőr-állam működtetőit nem sújtotta visszamenőleges hatályú büntetéssel és jogfosztással –, de sokkal inkább az anyagi igazság érvényesülését. Ezzel nemcsak magunknak és az utáunk jövő nemzedékeknek tartozunk, de azoknak is, akik életüket tették fel a diktatúra megváltoztatására. Ez a jóvátétel még jár Nagy Gáspárnak és társainak.

J E G Y Z E T E K

- 1 Nagy Gáspár: „Ellenséges ellenzéki” dohogás – Közelebb az életemhez. *Tiszatáj*, 2005, 135.
- 2 Lettországban a 2004-es titkosság feloldását követően 2007-ben a parlament törvényt alkotott a KGB-vel együttműködő ügynökök nevének nyilvánosságra hozásáról is.
- 3 Tóth Gábor Attila: A rendszerváltás keserű pirulája. In *A magyar jogrendszer átalakulása, I., 1985/1990–2005.* Budapest, 2007, Gondolat – ELTE ÁJK, 569.
- 4 Lásd erről részletesen Huntington, Samuel P.: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century.* 1991, University of Oklahoma Press, 231.
- 5 Nagy Gáspár: „Nem tudni, mit hoz a múlt”. In *Közelebb az életemhez*, 144.
- 6 Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián: *Elballgatott múlt – A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990.* 2008, Corvina – 1956-os Intézet, 11.
- 7 2003. évi III. törvény az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról.
- 8 Lásd erről Tabajdi – Ungváry: id. mű.
- 9 Nagy Gáspár: Múlik a jövőnk – (Aki kérdez: Nádor Tamás). In *Közelebb az életemhez*, 316–317.
- 10 Nagy Gáspár: „Nem tudni, mit hoz a múlt”. In *Közelebb...*, 136–138.
- 11 *Összefoglaló jelentés*, 1976. július 7., ÁBTL 0-18657. jelzet.
- 12 Uo.
- 13 Nagy Gáspár: „...nem szabad feledNI!” A forradalomról, a jelentésekbe zárt életről és egy kényszerű szakításról. In *Közelebb az életemhez*, 408.
- 14 Uo.
- 15 Nagy Gáspár: „Nem tudni mit hoz a múlt”. Egy valamilyen okból megmenekült iratcsomó margójára. In *Közelebb az életemhez*, 135–136.
- 16 Nagy Gáspár: Költő a millenium küszöbén. A diktatúra tiltásáról, a demokrácia csapdájáról és a jövőről. In *Közelebb az életemhez*, 390.
- 17 Az alábbi ügynöki fedőneveket gyűjtötte ki a róla szóló jelentésekből: Bocskai Imre, Vitéz, Forgó, Viktória, Francia, Tihanyi, Endre, Sziklai Barna, Hunyadi Attila, Nagy Márton, Havasi Zoltán, Tóthfalusi, Endrei, Ipoly.

- 18 Nagy Gáspár kérelme az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárához. Kézirat, 2004. január 7., 1.
- 19 Uo. 2.
- 20 A kinevezéssel kapcsolatos iratokat külön gyűjtötte, a lapkivágásokat összerendezte, s azokban egyes részeket külön is jelölt a maga számára.
- 21 Nagy Gáspár: „Ellenséges ellenzéki” dohogás. In *Közelebb az életemhez*, 133.
- 22 Nagy Gáspár: „Nem tudni mit hoz a múlt”. In *Közelebb az életemhez*, 135.
- 23 Nagy Gáspár: Tisztelt Választmány! Kedves Barátaim! In *Közelebb az életemhez*, 111.
- 24 Lásd erről www.e-napujsg.ro 2011. 04. 22. vagy a Spiegel Online: *Stasi: Entlastung für die Jabn-Behörde*, 2011. 04. 11.

Krisztus

PETRIK BÉLA (1965) Budakeszin élő irodalomtörténész. Ügyvédként dolgozik. A Bethlen Gábor Alapítvány titkára. Kutatási területe a XX. századi magyar népi irodalom. Legutóbbi kötete: *A teljes kép felé* (2008).